

Черкасова С.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БАНКІВ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕТОРІВ НЕБАНКІВСЬКОГО ТИПУ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Досліджено тенденції нарощування обсягів активних операцій вітчизняних банків та обсягів інвестування інституційних інвесторів небанківського фінансового сектора протягом 2004-2013 рр. Здійснено порівняння темпів залучення інвестиційних ресурсів цими групами фінансових інститутів. Зроблено висновки про наявність змін у структурі фінансування вітчизняної економіки за рахунок розвитку діяльності інституційних інвесторів небанківського типу. Зазначена необхідність удосконалення державного регулювання діяльності інституційних інвесторів небанківського типу.

Ключові слова: банки, інституційні інвестори, небанківський фінансовий сектор, інвестиційні ресурси, інвестиції, кредитно-інвестиційний портфель, інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, страхові організації.

Постановка проблеми. Економічне зростання країни вимагає залучення необхідного обсягу фінансових ресурсів, що накопичуються та постачаються інститутами фінансової сфери. Ринкові перетворення привели до формування та розвитку в Україні системи фінансових інститутів, до складу яких входять банки та небанківські фінансові установи. Ефективне функціонування фінансових інститутів здатне забезпечити економічний розвиток необхідним обсягом фінансових ресурсів та їх зосередження на пріоритетних напрямках розвитку економіки.

В економіці ринкового типу спостерігається широкий склад фінансових інститутів та більш різноманітний перелік методів мобілізації фінансових ресурсів. Поряд з бюджетним фінансуванням як основним методом забезпечення функціонування планової економіки в ринковій економіці набуває розвитку банківське кредитування та з'являється нова ланка в системі фінансування – фінансування через механізми фінансового ринку. Співвідношення між банківським кредитуванням та фінансуванням через механізми фінансового ринку формується залежно від обраної країною моделі фінансового посередництва та темпів розвитку фінансових інститутів.

Відповідно до реалізованої в Україні банкоцентричної моделі фінансового посередництва банкам належить ключова роль у фінансуванні економіки. Порівняно з іншими видами фінансових установ вітчизняними банками накопичений найбільший обсяг активів, що дає їм змогу виконувати роль провідних інвесторів, складаючи суттєву конкуренцію інститутам небанківського фінансового сектора (НФС).

За твердженням О.І. Береславської, у країнах з незрілими ринковими відносинами, до яких належить й Україна, саме через банківську систему забезпечується основний перерозподіл фінансових ресурсів [10, с. 222].

Негативні наслідки світової фінансової кризи зумовили суттєве зниження інвестиційного потенціалу вітчизняної банківської системи. Накопичення кризових явищ у банківській системі призвело до того, що традиційна система фінансування господарської діяльності, якою є банківське кредитування, в післякризовому періоді не здатна повною мірою виконати

покладені на неї функції, вимагає вдосконалення та підвищення ефективності. Еволюційний розвиток вітчизняних банків не може забезпечити потрібних обсягів банківського капіталу, а залучення значного зарубіжного капіталу призведе до втрати економічної незалежності [4, с.73].

У сучасних умовах актуалізується питання розвитку інших видів фінансових інститутів, діяльність яких через механізми фінансового ринку здатна накопичувати та спрямувати в економічний розвиток значні обсяги інвестиційних ресурсів. Мова йде про інституційних інвесторів, найбільш важливими представниками яких в НФС є інститути спільного інвестування (ІСІ), страхові організації, недержавні пенсійні фонди (НПФ) та ін.

Розвиток діяльності інституційних інвесторів небанківського типу сприяє розширенню способів та збільшенню обсягів фінансування національної економіки, що справляє позитивний макроекономічний ефект. Збільшення видів та кількості інституційних інвесторів НФС призводить до зниження вартості інвестиційного капіталу та накопичення його в більших обсягах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення проблем розвитку банківської інвестиційної діяльності становить інтерес для багатьох вітчизняних науковців. Серед них: О. Береславська [10], Б. Луців [4], В. Корнєєв [3], М. Савлук [10] та багато інших. Дослідження діяльності інституційних інвесторів небанківського типу здійснили З. Ватаманюк [1], Т. Кушнір [1], З. Мошенський [5] та ін. Процеси розвитку фінансової системи країни та її фінансових інститутів є надзвичай динамічними, що вимагає подальшого дослідження питань реалізації інвестування в діяльності банків та небанківських фінансових інститутів. Важливо порівняти тенденції розвитку банківської інвестиційної діяльності та інвестиційних операцій інституційних інвесторів НФС, визначити зміни в системі фінансування економічного зростання, оцінити подальші напрями розвитку досліджуваних процесів.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення тенденцій зміни кредитно-інвестиційного портфеля банків та обсягів інвестицій інституційних інвесторів НФС протягом 2004–2013 рр., порівняння темпів розвитку інвестування та оцінка впливу діяльності цих груп фінансових інститутів на економічне зростання. На підставі проведеного

аналізу важливо оцінити можливі зміни в структурі фінансування національної економіки на найближчу перспективу та визначити напрями підвищення ефективності функціонування досліджуваних фінансових інститутів у інвестиційній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У системі відтворення української економіки банківським інвестиціям належить важлива роль у відновленні та збільшенні економічного потенціалу, відповідно і у забезпеченні економічного зростання [4, с. 67].

На кінець 2013 р. обсяг загальних активів вітчизняних банків становив 1408,7 млрд грн, чистих активів – 1278,1 млрд грн, кредитно-інвестиційного портфеля – 1049,7 млрд грн [6]. Протягом 2004–2013

рр. спостерігалось стале нарощування банківською системою країни показників реалізації активних операцій, яке дещо пригальмувалось під час фінансової кризи. Загальні активи банків та обсяг їх кредитно-інвестиційного портфеля зросли за період 2004–2013 рр. майже у 10 разів, співвідношення загальних активів до ВВП країни збільшилось з 41 % у 2004 році до 96,8 % у 2013 р. (рис. 1).

Особливо активний розвиток банківської системи країни був характерний у докризовому періоді. За висновками М. Савлука, починаючи з 2000 р. за рівнем динаміки основних показників банківський сектор розвивався значно швидше, ніж національна економіка. Зазначене є свідченням позитивного впливу банків на економічне зростання [10, с. 237].

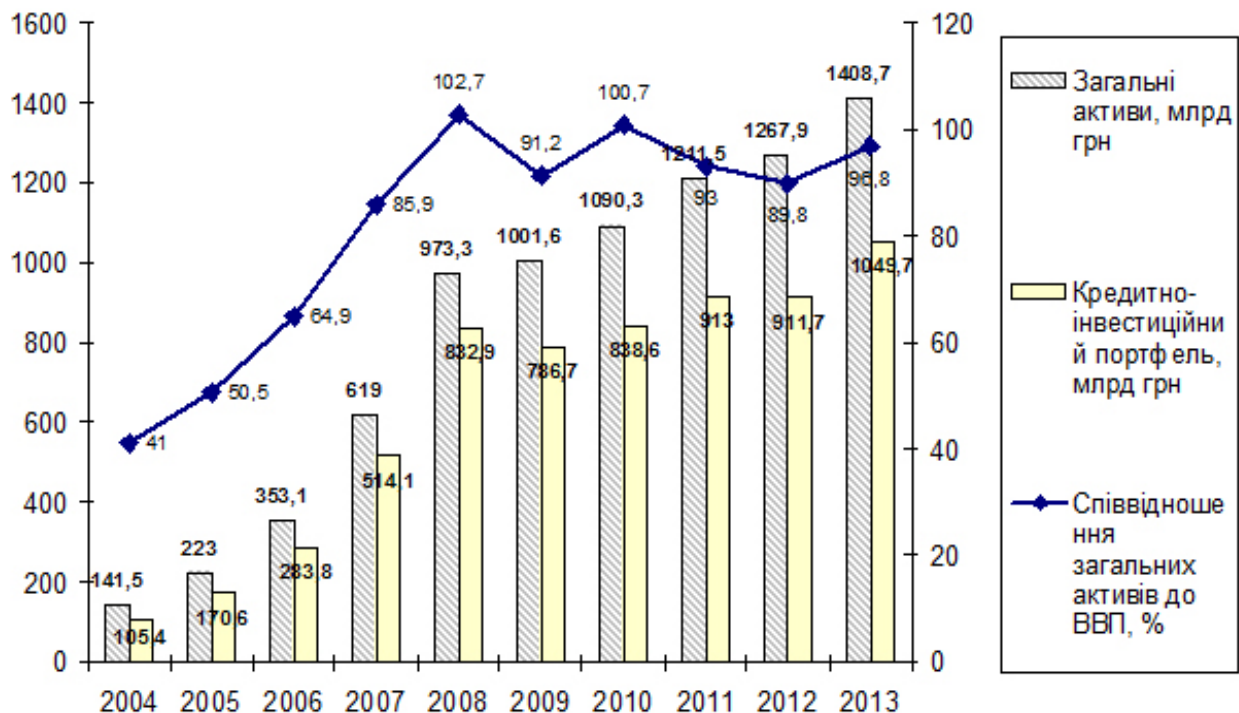

Рис. 1. Динаміка загальних активів та кредитно-інвестиційного портфеля вітчизняних банків за 2004–2013 рр. *

* Побудовано автором на основі [6]

Активний розвиток банків пригальмувався в складних умовах економічної та фінансової кризи. У 2009 р. банки не змогли забезпечити кредитування економіки на рівні, достатньому для забезпечення процесів відновлення економічного зростання. Ще у докризовому періоді науковці констатували наявність певних проблем, що суттєво гальмували розвиток банківництва та обмежували регулюючі та стимулюючі можливості банків у розвитку економіки. Найбільш важливими серед них були й залишаються низький рівень капіталізації банків, високий рівень процентних ставок за банківськими кредитами, істотна невідповідність за термінами структури попиту на банківські ресурси та структури їх пропозиції [10, с. 238].

У післякризовий період вітчизняні банки намагаються відновити втрачені під час світової фінансової кризи позиції щодо темпів нарощування обсягів активних операцій. За 2011–2013 рр. загальні активи банків

зросли на 29,2 %, чисті активи – на 35,7 %, обсяг кредитно-інвестиційного портфеля – на 25,2 %, вкладення в цінні папери – на 65,5 % [6]. Незважаючи на позитивну динаміку, темпи нарощування активних операцій банків у післякризовому періоді суттєво поступаються значенням цих показників у докризові роки. Протягом 2005–2008 рр. річні темпи приросту загальних активів банків коливались у межах 57,2–75,3 %, чистих активів – у межах 54,5–76,2 %, кредитно-інвестиційного портфеля – в межах 61,9–81,2 % [6].

Порівняння темпів приросту ВВП та обсягу кредитно-інвестиційного портфеля банків дає підстави зробити висновок, що банківське кредитування мало суттєвий вплив на забезпечення економічного зростання в країні лише до 2009 р., коли темпи нарощування обсягу кредитно-інвестиційного портфеля в річному вираженні були суттєво вищими за темпи приросту ВВП (рис. 2).

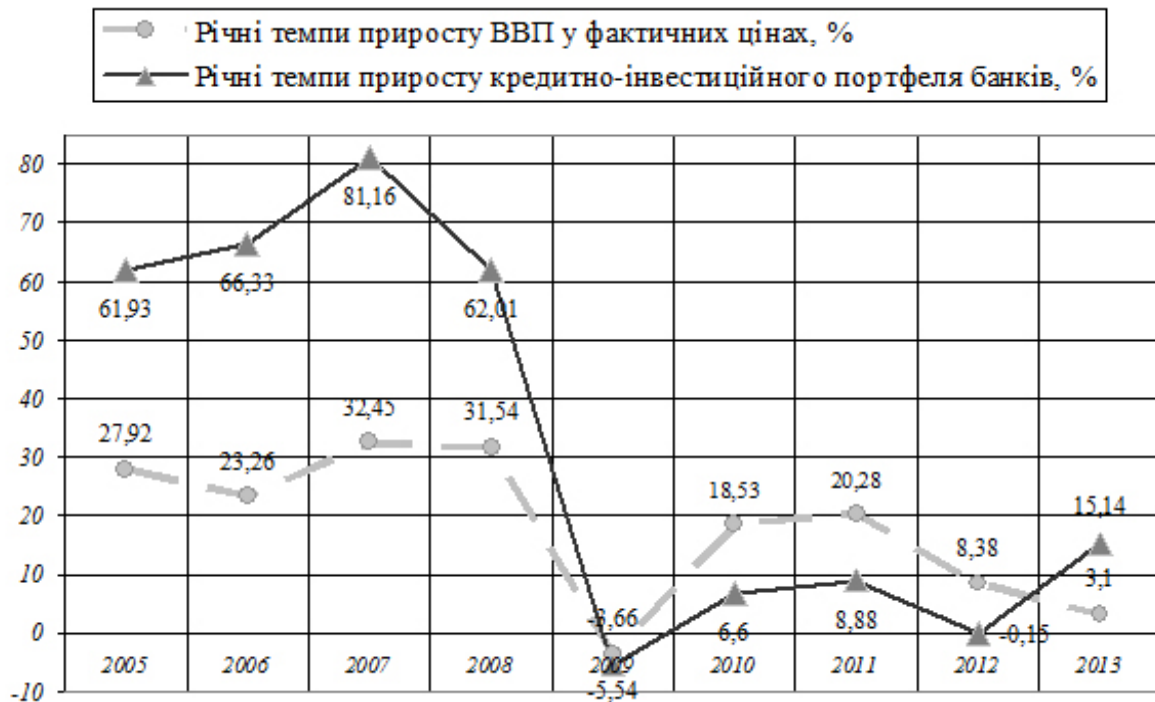

Рис. 2. Порівняння річних темпів приросту ВВП та обсягу кредитно-інвестиційного портфеля банків за 2005–2013 рр. *

* Побудовано автором на основі [6].

Починаючи з 2010 р., річні темпи зростання ВВП у кілька разів перевищували річні показники нарощування обсягу банківського кредитного портфеля, що є свідченням залученням й активного використання інших джерел фінансування економічного розвитку країни. За підсумками 2012 р. мало місце зменшення обсягу банківського інвестиційного портфеля в порівнянні з показником попереднього року, тоді як ВВП у фактичних цінах за цей період зріс на 8,38 %. І лише за підсумками 2013 р. банківській системі країни вдалося забезпечити нарощування свого кредитно-інвестиційного портфеля на значно вищому рівні, ніж показник зростання ВВП країни (рис. 2).

Проведений аналіз доводить, що традиційна система фінансування господарської діяльності, якою є банківське кредитування, в післякризовому періоді не здатна повною мірою виконати покладені на неї функції, вимагає вдосконалення та підвищення ефективності.

Недостатній розвиток інститутів фінансового ринку та низька ефективність їх функціонування стримують темпи економічного розвитку країни [2, с. 2], що значною мірою стосується й діяльності банків у післякризовому періоді. В сучасних умовах перед вітчизняними банками стоять важливі завдання щодо подолання кризових явищ у їх діяльності, відновлення кредитування економіки на рівні, що забезпечить економічне зростання, підвищення ліквідності та якості управління активами, повернення довіри власників заощаджень.

Кризові явища в функціонуванні традиційної системи фінансування вказують на необхідність розвитку інших джерел та способів фінансового забезпечення економічного зростання. У небанківському фінансовому секторі найбільший обсяг нагромаджен-

ня інвестиційних ресурсів забезпечують інституційні інвестори, першість у складі яких належить інститутам спільного інвестування, страховим організаціям та НПФ.

Діяльність інституційних інвесторів забезпечує залучення та перерозподіл фінансових ресурсів, які можуть розглядатись як альтернативні банківському кредитуванню джерела фінансування. Присутність на ринку більшої кількості інститутів з широким спектром пропозиції фінансових послуг та властивими для них способами залучення інвестиційних ресурсів сприяє вдосконаленню фінансової системи країни та посиленню її ролі в економічному зростанні.

Різноманіття видів небанківських фінансових установ у країні є однією з ознак розвиненості фінансової системи [9, с. 452]. Відтак, розвиток діяльності інституційних інвесторів небанківського фінансового сектора можна розглядати не лише як важливий чинник удосконалення фінансових відносин у країні, а й як важливу складову в структурі фінансування національної економіки.

На відміну від банків, які використовують переважно депозитний спосіб залучення коштів заощаджувачів, інституційні інвестори НФС приваблюють своїми фінансовими операціями прихильників колективного інвестування, а також інвесторів, схильних до довгострокових та більш ризикових стратегій вкладення коштів, ніж пропонуються банками. При цьому інституційні інвестори залучають вільні кошти в тих сегментах фінансового ринку, діяльність в яких не є пріоритетною для банків. Відтак розвиток нетрадиційних для банків видів фінансового посередництва, якими є спільне інвестування, недержавне пенсійне забезпечення, страхування справляє позитивний вплив на розширення джерел та способів

залучення фінансових ресурсів суб'єктами економіки та збільшення обсягів фінансування економічного зростання.

За розрахунками автора величина загальних активів інституційних інвесторів НФС на кінець 2013 р. становила близько 250 млрд грн [7; 8]. До складу зазначеного показника було включено активи страхових організацій, активи НПФ, загальні активи ІСІ та активи кредитних спілок.

За 2004–2013 рр. обсяг загальних активів досліджуваної групи інституційних інвесторів збільшився в 10,9 раза, що свідчить про їх динамічний розвиток [7; 8]. Динаміка зростання зазначеного показника в цілому відображає загальні тенденції розвитку фінансового сектора країни, адже загальні активи вітчизняних банків за цей період також зросли майже у 10 разів [6].

Для розуміння масштабів фінансування національної економіки за рахунок коштів, нагромаджених інституційними інвесторами, здійснено порівняння цього показника з обсягом банківського кредитно-інвестиційного портфеля. За підсумками 2013 р. питома вага обсягу сукупних інвестицій інституційних інвесторів НФС в обсязі банківського кредитно-інвестиційного портфеля становила 19,12 %. Найвище значення цього показника було досягнуто за підсумками 2012 р. – 21,07 %, найнижче – за підсумками 2008 р. – 10,17 % [6; 7; 8]. При загальних процесах нарощування активів фінансовими інститутами, що мали місце в досліджуваному періоді, річні темпи приросту обсягу сукупних інвестицій інституційних інвесторів НФС у більшості років аналізу виявилися значно вищими за темпи зростання кредитно-інвестиційного портфеля вітчизняних банків (рис. 3).

Рис. 3. Річні темпи приросту обсягу сукупних інвестицій інституційних інвесторів НФС та обсягу кредитно-інвестиційного портфеля банків протягом 2005–2013 рр. *

* Побудовано автором на основі [6; 7; 8].

Негативні наслідки світової фінансової кризи меншою мірою зачепили процеси інвестування в діяльності інституційних інвесторів НФС, ніж у діяльності банків. У післякризовому періоді річні темпи нарощування обсягів інвестицій інституційними інвесторами НФС (за винятком 2013 р.) були вищими за аналогічні показники для банків. Ці процеси привели до появи позитивної тенденції щодо збільшення масштабів фінансування вітчизняної економіки за рахунок коштів, нагромаджених інституційними інвесторами. Якщо в 2006 р. сукупні інвестиції інституційних інвесторів НФС займали трохи більше десятої частини кредитно-інвестиційного портфеля банків, то на кінець періоду дослідження наблизились за обсягом до його п'ятої частини [6; 7; 8]. Ця тенденція зумовлена як збереженням темпів нарощування інвестиційної діяльності більшістю видів небанківських інститутів, так і гальмуванням процесів розвитку активних операцій банків.

Співвідношення обсягу сукупних інвестицій інституційних інвесторів НФС до обсягу ВВП протягом досліджуваного періоду виявило стійку тенденцію до зростання. На кінець 2004 р. значення цього показника становило лише 5,75 %, тоді як за десятилітній період зросло в 2,4 раза до 13,79 % [6; 7; 8].

Незважаючи на наявний прогрес у нарощуванні активів, за обсягами здійснених інвестицій інституційні інвестори НФС суттєво поступають банкам. Для порівняння слід зазначити, що співвідношення чистих активів вітчизняних банків до ВВП на кінець 2013 р. становило 87,85 % [6]. Таким чином, на сучасному етапі обсяги інвестицій банків більш ніж в шість разів перевищують обсяги вкладень інституційних інвесторів НФС.

Найбільш потужними інвесторами національної економіки серед інститутів НФС є інститути спільного інвестування. За нашими розрахунками, в загальному обсязі інвестицій цієї групи інвесторів у 2013 р.

78,94 % припадало на ІСІ, 18,89 % – на страхові організації, 1,04 % – на недержавні пенсійні фонди та 1,13 % – на кредитні спілки [7; 8]. Можна стверджувати, що в сучасних умовах інвестиційні вкладення НПФ та кредитних спілок є мізерними і не справляють будь-якого вагомого впливу на розвиток економіки.

Аналіз структури активів інституційних інвесторів НФС за 2004–2013 рр. вказує на нерівномірність та наявність диспропорцій у розвитку небанківських фінансових інститутів. Найбільший внесок у зростання обсягу сукупних активів інвестиційного спрямування в небанківському фінансовому секторі за 2004–2013 рр. здійснили інститути спільного інвестування. За досліджуваній період зростання зазначеної категорії активів було забезпечено венчурними фондами в 106,6 раза, невенчурними інвестиційними фондами – в 73,6 раза, НПФ – в 199 разів (проте обсяг цих активів залишився мізерним), кредитними спілками – в 2,9 раза, страховими організаціями – в 2,16 раза [7; 8].

Серед економістів поширеною є думка, що активні операції фінансових інститутів мають позитивний вплив на економічне зростання країни за умови, коли темпи нарощування таких операцій є вищими за темпи зростання ВВП.

Порівняння ланцюгових темпів приросту ВВП та активів інвестиційного спрямування інституційних інвесторів НФС за 2005–2013 рр. наочно характеризує перевищення темпів збільшення обсягів інвестиційної діяльності досліджуваними фінансовими інститутами над темпами зростання ВВП (рис. 4). У докризових 2006–2007 рр. темпи зростання обсягів інвестування інституційними інвесторами були практично втричі вищими за річні темпи приросту ВВП, протягом 2008 р. – незначно нижчими. В наступних роках аналізу (за винятком 2011 р.) спостерігалось невелике перевищення річних темпів приросту активів інституційних інвесторів над темпами приросту ВВП, проте масштаби цього перевищення вже не були такими переконливими, як у докризовому періоді (рис. 4).

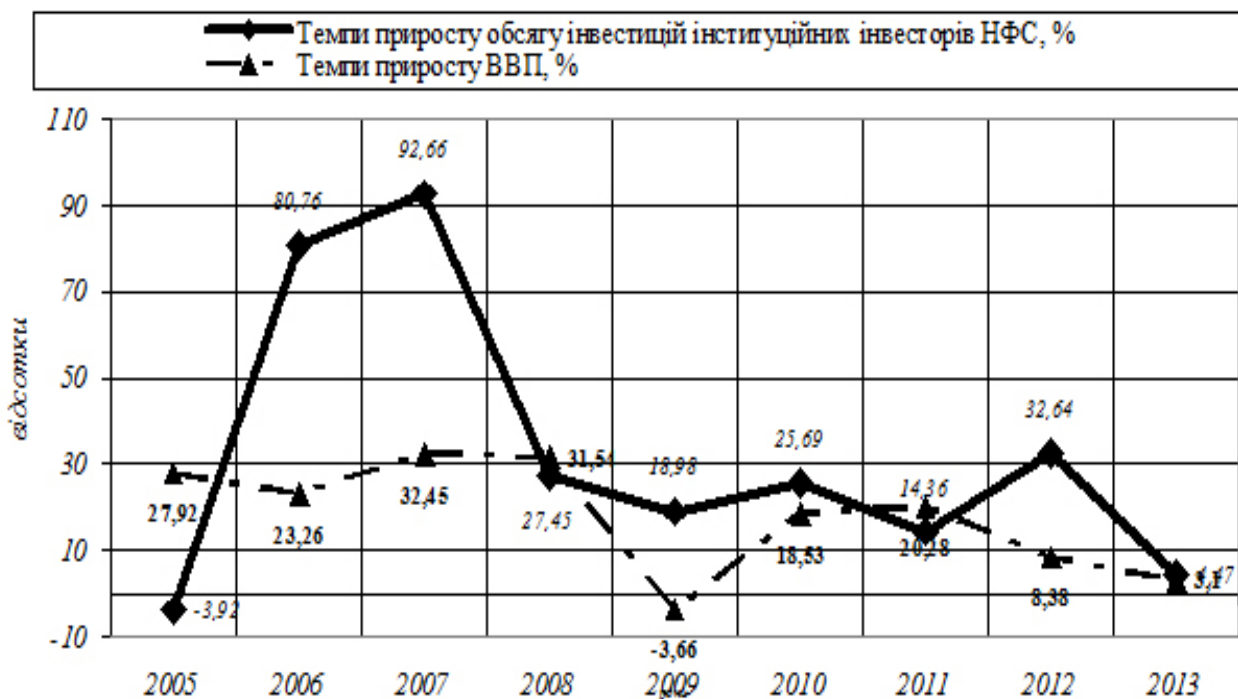

Рис. 4. Річні темпи приросту ВВП та обсягів інвестицій інституційних інвесторів НФС за 2005–2013 рр. *

* Побудовано автором на основі [6; 7; 8].

Для визначення майбутніх змін у структурі фінансування національної економіки за рахунок коштів, нагромаджених банківськими установами та інституційними інвесторами НФС, доцільно здійснити порівняння темпів росту обсягів активних операцій цих двох груп фінансових інститутів. Для цього використаємо показник співвідношення річних темпів росту обсягів інвестицій інституційних інвесторів НФС та кредитно-інвестиційного портфеля банків. Значення показника вимірюється у разях і надає можливість визначити, в якій з двох груп фінансових інститутів обсяги інвестування в досліджуваному періоді змінювались динамічніше. Результати розрахунків наведені на рис. 5.

Відповідно до одержаних результатів можна зробити висновок про вищі темпи зростання обсягів інвестиційних вкладень інституційних інвесторів НФС ніж банків у більшості років досліджуваного періоду. Вищі темпи нарощування обсягів інвестування в цілому для групи інституційних інвесторів мали місце в 2006–2007 рр. та в 2009–2012 рр. Вітчизняні банки динамічніше нарощували обсяги свого кредитно-інвестиційного портфеля в 2005, 2008 та 2013 роках. Зазначене свідчить про невеликі позитивні зрушення в структурі фінансування національної економіки, що відбулись протягом досліджуваних років, і які полягають у більшому використанні небанківських форм фінансового посередництва для залучення та нагромадження інвестиційних ресурсів.

Рис. 5. Співвідношення річних темпів росту активів інституційних інвесторів НФС та кредитно-інвестиційного портфеля банків за 2005–2013 рр. *

* Побудовано автором на основі [6; 7; 8].

Висновки. Необхідність збільшення обсягів фінансування економіки, розширення джерел, форм та методів нагромадження капіталу в умовах ринку суттєво активізує діяльність фінансових інститутів. Вітчизняні банки в умовах реалізованої банкоцентричної моделі фінансового посередництва спрямовують на розвиток економіки найбільший серед всіх інших видів фінансових інститутів обсяг інвестиційних ресурсів. Кризові явища в діяльності банків, виявлені світовою фінансовою кризою, призвели до зменшення впливу банківського кредитування на економічний розвиток країни. Зазначене актуалізує необхідність пошуку та розвитку інших способів фінансування економічного зростання, що пропонуються інститутами фінансової сфери. Значний обсяг інвестиційних ресурсів нагромаджується та постачається інституційними інвесторами НФС. І хоча

за обсягом інвестицій досліджувана група фінансових інвестицій суттєво поступається банкам, за темпами розвитку інвестиційних операцій у більшості років періоду дослідження випереджала останніх. Зазначене доводить зростання ролі таких інститутів у фінансуванні економічного розвитку та визначає необхідність розвитку їх інвестиційного потенціалу. Необхідним є вдосконалення державного регулювання розвитку діяльності інституційних інвесторів небанківського типу з метою збільшення обсягу інвестиційних ресурсів, що акумулюються такими фінансовими інститутами, та зосередження їх на найбільш важливих напрямках розвитку економіки. Перспективи подальших досліджень пов'язані з визначенням впливу інституційних інвесторів небанківського типу на розвиток фондового ринку як важливої системи постачання інвестиційних ресурсів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вагаманюк З.Г. Розвиток інституційного інвестування в Україні /З.Г. Вагаманюк, Т.М. Кушнір // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 124–131.
2. Вірченко В.В. Фінансово-економічні чинники модернізації національної економіки. Цикл наукових праць: реферат / В.В.Вірченко. – К.: Нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2012. – 11 с.
3. Корнеев В. В. Банкоцентрична основа фінансового ринку України. /В. Корнеев // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 18-26.
4. Луців Б. Інвестиційний потенціал банківської системи України. / Б. Луців, Т. Стечишин // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 67–77.
5. Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави: монографія / С.З. Мошенський. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 432 с.
6. Річні звіти Національного банку України за 2007–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (до 28.11.2011 р. Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України) за 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
8. Статистика та аналітичні матеріали Української асоціації інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua>.
9. Финансы: учебник; изд. второе, перераб. и доп.; под ред. проф. В.В. Ковалева. – М.: ООО ТК Велби, 2003. – 512 с.
10. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: у 3 т. Т.2. Механізми грошового та фондового ринків і їх вплив на розвиток економіки України; за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – 442 с.